Samlaren

Tidskrift för forskning om

svensk och annan nordisk litteratur

Årgång 140 2019

I distribution:
Eddy.se

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Berkeley: Linda Rugg
Göteborg: Lisbeth Larsson
Köpenhamn: Johnny Kondrup
Lund: Erik Hedling, Eva Hættner Aurelius
München: Annegret Heitmann
Oslo: Elisabeth Oxfeldt
Stockholm: Anders Cullhed, Anders Olsson, Boel Westin
Tartu: Daniel Sävborg
Uppsala: Torsten Pettersson, Johan Svedjedal
Zürich: Klaus Müller-Wille
Åbo: Claes Ahlund

Redaktörer: Jon Viklund (uppsatser) och Sigrid Schottenius Cullhed (recensioner)
Biträdande redaktör: Karl Berglund, Niclas Johansson, Camilla Wallin Lämsä

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av Vetenskapsrådet

Bidrag till *Samlaren* insändes digitalt i ordbehandlingsprogrammet Word till info@svelitt.se. Konsultera skribentinstruktionerna på sällskapets hemsida innan du skickar in. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 15 juni 2020 och för recensioner 1 september 2020. *Samlaren* publiceras även digitalt, varför den som sänder in material till *Samlaren* därmed anses medge digital publicering. Den digitala utgåvan nås på: http://www.svelitt.se/samlaren/index.html. Sällskapet avser att kontinuerligt tillgängliggöra även äldre årgångar av tidskriften.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

Svenska Litteratursällskapet PG: 5367–8.

Svenska Litteratursällskapets hemsida kan nås via adressen www.svelitt.se.

ISBN 978–91–87666–39–1
ISSN 0348–6133

Printed in Lithuania by
Balto print, Vilnius 2019

Miscellanea

Olaus Petris skrift *En svensk krönika*. Handskrifterna i Rysslands Nationalbibliotek

Problemställning

Bland europeiska handskrifter som förvaras i Rysslands nationalbibliotek i Sankt Petersburg finns fyra svenska handskrifter innehållande Olaus Petris historiska verk *En svensk krönika*. Dessa handskrifter rymmer, bland annat, intressanta anteckningar och tillägg. Svenska specialister har visat intresse för de nämnda handskrifterna men inte haft möjlighet att arbeta med dem. Syftet med denna artikel är att berätta om handskrifternas utseende och innehåll, att kartlägga handskrifterna genom att jämföra dem med de handskrifter som förvaras i Stockholm och Uppsala samt att kommentera några notiser i handskrifterna – bland annat en titel som innehåller krönikans datering.

Olaus Petris krönika och uppfattningarna om den

Olaus Petri var en mångsidig människa. Han gjorde bland annat en stor insats som historiker då han författade sitt stora verk, *En svensk krönika*. I sin tidigare och kortare version handlade denna krönika om Sveriges historia från forntiden fram till riksföreståndaren Svante Stures död (1512). Krönikan väckte missnöje hos kung Gustav Vasa, som krävde att ”Mäster Olof” i stället författade en historisk skrift om hans egen regering.[1]

Men Olaus Petri skrev aldrig någon historia om Gustav Vasa. I stället omarbetade han sin krönika om Sveriges medeltid och utvidgade berättelsen så att den nu omfattade tiden fram till Stockholms blodbad (1520). Förmodligen var det så att omarbetningen pågick gradvis, vilket bidrog till att det i dag finns olika grupper av avskrifter. Enligt Efraim Lundmark får dessa grupper (som enligt honom är fem till antalet) betraktas som självständiga redaktioner av krönikan.[2] Enligt en annan uppfattning bör

handskrifterna dock ordnas i endast två grupper. Det skulle således finnas två redaktioner av krönikan – den äldre och den yngre.[3]

Efter Olaus Petris död fick Gustav Vasa se slutresultatet av Olaus Petris arbete. Kungen läste krönikan och blev vred. Han sammanställde en lista med anklagelser mot Olaus Petri som historiker.[4] Krönikan var, enligt kungens mening, alltför vänlig mot utlänningar och alltför kritisk mot svenskar. Gustav Vasa menade även att denna krönika var alltför vänlig mot den medeltida kyrkan och inte tillräckligt trogen de lutherska idéerna. Kungen förbjöd tryckning av krönikan och beslöt att avskrifterna skulle konfiskeras. Det är kanske därför som ingen egenhändigt skriven version av Olaus Petris krönika har bevarats.

Krönikan förblev otryckt fram till 1800-talet, men avskrifterna spreds över Sverige och andra nordeuropeiska länder redan under 1500-talet. År 1818 publicerades den första tryckta utgåvan av *En svensk krönika*.[5] Men denna utgåva innehöll talrika brister, och utgivningsmetoden var ålderdomlig. År 1860 trycktes en utgåva som höll en mycket högre nivå. Bakom denna edition stod Gustaf Edvard Klemming.[6] År 1917 gavs ännu en publikation ut av Jöran Sahlgren.[7] Klemming och Sahlgren grundade sina utgåvor på handskriften D 407 från Kungliga biblioteket. Denna handskrift innehåller spår av en redigering som markerar övergången från den äldre till den yngre redaktionen. Därför är manuskript D 407 av särskilt värde för källhistorisk forskning rörande Olaus Petris krönika.

Ett gammalt intyg från Sankt Petersburg

De fyra handskrifterna av Olaus Petris krönika kom till Kejserliga biblioteket i Sankt Petersburg från det stora privata bibliotek som hade sammanställts av den ryske statsmannen Jan Peter van Suchtelen (1751–1836). Han förvärvade dessa handskrifter när han under åren 1809–1812 och 1815–1836 vistades i Stockholm som rysk minister.

Efter Suchtelens död köptes hans bibliotek av ryska staten. De flesta handskrifterna som tillhörde detta bibliotek – bland annat de fyra handskrifterna som innehåller Olaus Petris krönika – placerades i Kejserliga biblioteket.

Något senare, förmodligen omkring 1800-talets mitt, började dessa fyra handskrifter väcka intresse hos svenska forskare. Det sändes en förfrågan från Sverige till Ryssland, och Kejserliga biblioteket skickade ett svar på franska av vilket en kopia finns bevarad i Kungliga biblioteket (Stockholm). I svaret intygas att Kejserliga biblioteket i Sankt Petersburg har fyra handskrifter med Olaus Petris berömda krönika, att dessa handskrifter har kommit från Suchtelens samling och att samtliga fyra är i mycket gott skick. Författaren till intyget trodde att den äldsta av dessa fyra handskrifter var handskrift Šved.F.IV.3, och att den, att döma av dess paleografiska drag, var skriven i mit-

ten av 1500-talet, vilket betydde att den var samtidig med författaren. Det sägs vidare i intyget att den nämnda handskriften är försedd med en titel som skrevs hundra år efter den övriga texten: ”Mag: Olai Petri Phases, fordom Kyrkjoherde wed Stockholms Stads stora Kyrckja Swenska Chrönica, sammanskrifwen åhr efter Christi Börd 1534”. Denna handskrift, sägs vidare i intyget, innehåller 287 blad i folioformat, av vilka de sista, från och med blad 279, har skrivits under en senare tid.[8]

Författaren till intyget anmärker att den nämnda handskriften inte har skrivits egenhändigt av Olaus Petri. Han argumenterar för detta på följande vis:

> Som bevis att detta inte är någon autograf av Olaus Petri kan vi anföra följande: 1) att handskriften är skriven av olika händer; 2) att dess olika handstilar inte stämmer överens med den från Stockholm sända faksimilkopian, särskilt vad gäller bokstäverna *d*, *h* och *s*.[9]

Beträffande den andra handskriften – Šved.F.IV.1 – står det i intyget att denna handskrift innehåller en avskrift av Olaus Petris krönika. Denna avskrift omfattar 147 blad och är självdaterande (*accuse elle-même la date de son exécution*). Den har nämligen en notis på det första bladet: ”Inceptus est hic liber anno 1576 20 Martii”, och på det sista bladet står: ”Hoc opus absolutum anno 1580, 28 Januarii”. Efter krönikan följer en annan skrift: ”Ett kortt extrachtt eller Memorial wthoff […] her Göstaffs Sueriges, Göthis och Wendis etc: Konungs […] Regementz achter och handlingar iffrå Anno 1517 och till Anno 60” som omfattar 9 blad. På framsidan av det sista bladet finns följande inskrift: ”Transcriptum anno 82 die 13 Septembris.”

Angående den tredje handskriften – Šved.F.IV.4 – står det följande i intyget: Den nämnda handskriften omfattar 147 blad och innehåller en text som var skriven omkring år 1600. Krönikan föregås av tre blad som innehåller biografiska uppgifter om en viss Harald, förmodligen en tidigare ägare av denna handskrift (*d’un certain Harald, probablement propriétaire autrefois de ce manuscrit*). Dessa notiser börjar 1603 och slutar 1638.

Slutligen beskriver intyget den sista handskriften – Šved.F.IV.2. Det sägs att denna handskrift stammar från slutet av 1500-talet eller början av 1600-talet, omfattar 415 blad i folioformat och har varit förberett för tryck, vilket framgår av den föreliggande notisen på sista sidan: ”Medh min egen Hånd skreffven och til tryckit förfardigat. O.P.P.S.”

Sidorna 417–500, konstateras det i intyget, är skrivna av samma hand som har gjort avskriften av krönikan. Dessa sidor innehåller några historiska notiser samt avskrifter av olika statsakter – till exempel av fredstraktaten från 18 maj 1595 mellan Sveriges kung Sigismund och Rysslands tsar Fedor Ivanovitj.

Handskrifternas utseende och innehåll

I det föreliggande avsnittet kommer jag att göra en översikt över handskrifternas innehåll enligt min egen undersökning. I dag har Sankt Petersburg-handskrifterna samma signum som under 1800-talet: Šved.F.IV.1–4. Förkortningen Šved. pekar på den omständigheten att handskrifterna är svenska, bokstaven *F* visar att det handlar om handskrifter i folioformat och siffran *IV* indikerar att handskrifterna innehåller historiska texter. Handskrifterna är fortfarande i gott skick. Samtliga fyra är bundna i senare band av kartong som tillverkades omkring slutet av 1700-talet. Skrivmaterialet är papper, språket är äldre nusvenska, och stilen är nygotisk kursiv.

Den första handskriften, Šved.F.IV.1, har 157 blad med text och därtill två tomma blad. Olaus Petris krönika står på fol. 1–147. Texten är skriven av endast en skrivare som har angett ett exakt datum för arbetets början och slut: 20 mars 1576 respektive 28 januari 1580. Handskriften innehåller även en annan skrift, ”Ett kortt extracht eller Memorial […]”, som berättar om kung Gustav Vasas bedrifter.

Handskriften Šved.F.IV.2 har 250 numrerade blad, och därtill ytterligare några blad som saknar paginering. Innehållet i denna handskrift har tidigare beskrivits av Aleksandr Zjeltuchin, som bland annat hävdar att detta skulle vara den äldsta av de fyra handskrifter av Olaus Petris krönika som bevaras i Sankt Petersburg:

> I underavdelning IV förvaras fyra exemplar av Olaus Petris ”Svenska krönikan”, av vilka det äldsta varit i Suchtelens ägo. Denna volym är för övrigt den intressantaste av alla, eftersom den innehåller en unik kombination av tillagda texter.[10]

Zjeltuchins bedömning är inte hundraprocentigt riktig. Det står klart att Svenska samlingens handskrifter Šved.F.IV.1 och Šved.F.IV.3 är äldre än Šved.F.IV.2. Det kan även med säkerhet konstateras att inte bara Šved.F.IV.2 utan samtliga fyra handskrifter med Olaus Petris krönika har kommit till biblioteket från Suchtelens samling. Därom vittnar Suchtelens exlibris som finns i alla nämnda handskrifter. Zjeltuchin har emellertid rätt när han hävdar att denna handskrift (som han också kallar för P-manuskript) är mycket intressant med avseende på innehållet. Zjeltuchin ger en beskrivning av innehållet i denna handskrift och menar att där finns en sen avskrift av den medeltida dikten *Rijm över Sverigis lag*, Olaus Petris krönika, en avskrift av fredstraktaten mellan Sverige och Ryssland vid Teusina (1595), en avskrift av Gustav Vasas testamente, en avskrift av den politisk-heraldiska skriften om vapnet Tre kronor samt en konungalängd med en förteckning över Sveriges kristna kungar.[11] Till denna beskrivning bör tilläggas ännu en text som saknas i Zjeltuchins lista, nämligen en avskrift av unionsfördraget 1436. Liksom flera andra avskrifter av denna skrift uppges den i det här fallet vara en avskrift av Kalmarbrevet – det vill säga avtalet om unionen mellan Sverige, Danmark och

Norge från slutet av 1390-talet. De flesta texterna i denna samlingsvolym är skrivna av en och samma skrivare som var verksam under slutet av 1500-talet. Denna skrivare har bland annat kopierat hela texten till Olaus Petris krönika.

Handskriften Šved.F.IV.3 innehåller endast Olaus Petris krönika, vars text har avskrivits av flera skrivare. En stor del av krönikan tillkom under 1500-talet, medan den avslutande delen (från s. 248) skrevs under 1700-talet.

Även handskrift Šved.F.IV.4 innehåller bara Olaus Petris krönika. Texten är skriven av en och samma skrivare i början av 1600-talet. På blad 1–3 finns uppgifter om handskriftens ägare. Den förste ägaren hette Harald Månsson och var son till Skaras borgmästare. Nästa ägare var Harald Månssons son, som hette Johan Haraldsson och bodde i Arboga.

Varianter i handskrifterna från Sankt Petersburg

I det första skedet av mitt arbete jämförde jag de ”ryska” avskrifterna av krönikan med varandra samt med krönikans text i handskrift KB D 407 enligt Sahlgrens och Klemmings utgåvor. Det visade sig att det förutom smärre fel och avvikelser finns några skillnader av mer principiell betydelse, liksom speciella varianter som är karakteristiska för två, tre eller fyra handskrifter från Sankt Petersburg. Här följer några exempel:

Handskrift KB D 407 (enligt Sahlgrens utgåva)	Handskrifterna i Rysslands nationalbibliotek
saligheetennes kundskap (s. 1 r. 3)	F.IV.2: Sanningheetenes (s. 1); F.IV.3: sanningenes (s. 1)
wora **fädher** (s. 3 r. 6)	F.IV.1: förfäder (f. 1v); F.IV.2: förrfädhär (s.4); F.IV.3: förfäder (s. 3)
Rimstaffuer (s. 4 r. 10)	F.IV.2: Runostafuer (s. 6); F.IV.3: Roonestaffuar (s. 4)
then ene segher **för** them andra (s. 6 r. 11 nedifrån)	F.IV.1: epter (f. 3v); F.IV.2: äfthär (s. 11); F.IV.3: efther (s. 7)
huaske (s. 7 r. 4)	F.IV.1: huarken (f. 4); F.IV.2: huarkenn (s. 11); F.IV.3: huarken (s. 7); F.IV.4: hwarken (f. 6v)
spökilse eller wiskiepelse (s. 10 r. 8 nedifrån)	«spökilse eller» saknas i F.IV.1–4
affgudh (s. 12 r. 16)	F.IV.2: Gudh (s. 21); F.IV.3: gudh (s. 12)

thenne werldennes förste (s. 15 r. 20)	F.IV.2: «thenne» saknas (s. 26); F.IV.3: «thenne» saknas (s. 15)
at the äro fåå, som gått är scriffuit om (s. 16 r. 5 nedifrån)	F.IV.2 Tillägg: **och the ähre månge som ondt ähr skriffuitt omm** (s. 28); F.IV.3 Tillägg: **Och the ähro monge som ondt är skriffuit om** (s. 16)
thenne try rijken (s. 34. r. 7)	F.IV.2: thesse (s. 53); F.IV.3: thesse (s. 35)
mykit were (s. 35 r. 2)	F.IV.2: «mykit» saknas; F.IV.3: «mykit» saknas
Och wille thet wara **förlångt** (s. 35 r. 3)	F.IV.2: allt förlångdt (s. 54); F.IV.3: alt för långt (s. 36)
Och bleef så **åtskild at** i myntet (s. 38 r. 16)	F.IV.1: åthskilnat (f. 19); F.IV.2: åthskillnadt (s. 58); F.IV.3: othskilnat (s. 39); F.IV.4: åthskilnat (f. 21)
thå hans fadher dräpen **bleeff** (s. 42 r. 14)	F.IV.2: wardt (s. 63); F.IV.3: wardt (s. 43)
som skadha giorde (s. 44 r. 5)	F.IV.2 Tillägg: **Och tå gafz ey tillfalle till att göra orätt före saaköra skuld, effter thet ingenn war vpburen** (s. 66); F.IV.3 Tillägg: **Och gaffs ey tilfälle till att göra orätt, för saköra skuldh, effter thett ingen wardt wpburit** (s. 45)
fordom dags woro (s. 44 r. 8)	F.IV.2 Tillägg: **(så wäll i annor Land, som här när Oss)** – s. 66; F.IV.3 Tillägg: **(så wäll i annor landh som här när oss)** – s. 45; F.IV.4 Tillägg: **så wäll i annor land som her när oss** (f. 23v)
meer forbettrat (s. 44 r. 20)	F.IV.2 Tillägg: **som wy här efthär fornimmandes wårde** (s. 66); F.IV.3 Tillägg: **som wy härefter fornimmandes warde** (s. 45)

Jämförelse mellan handskrifterna från Sankt Petersburg och de från Stockholm och Uppsala

Under en forskningsresa till Stockholm och Uppsala, där jag arbetade med de handskrifter som innehåller Olaus Petris krönika, kunde jag göra en mer exakt bedömning av de speciella textvarianterna i Sankt Petersburg-handskrifterna. Beträffande varian-

terna *fädher/förfädher* som jag har noterat vid läsningen av Sankt Petersburg-handskrifterna kan jag konstatera följande. I handskriften KB D 407 stod ursprungligen ”förfädher”, men ”för” är överstruket av samma hand som skrev ordet och meningen. Klemming och Sahlgren kommenterar inte denna rättelse och anger endast varianten ”fädher”.[12] Varianten ”förfäder” påträffas i en rad handskrifter, bland annat KB D 407b, UUB E 11, UUB E 12, UUB E 13 och KB D 409. Några handskrifter innehåller varianten med ”fädher”, som handskrifterna KB D 410, UUB E 7, UUB N 140 och UUB W 250.

Tillägget ”och aff mongha Rwnosteenar – hijt kom” anges i parentes i Sahlgrens utgåva.[13] I handskriften D 407 står detta tillägg i marginalen. I en rad andra handskrifter är tillägget en del av själva texten:

Tillägget «och aff mongha Rwnosteenar» finns	Tillägget saknas
KB D 410, UUB E 5, UUB E6, UUB E7, UUB E 9, UUB N 140, UUB W 250, UUB E 11, UUB E 12, RNB Šved. F.IV.2, RNB Šved. F.IV.3	KB D 407b, KB D 409, KB D 23, UUB W 251, UUB N 141, UUB N 142, UUB E 8, UUB E 14

Vad gäller varianterna ”rimstaffuer”/”runostaffuer” bör det konstateras att handskriften D 407 anger varianten ”rimstaffuer”, men ordet är något otydligt skrivet och kan av andra läsare uppfattas som ”runostaffuer”. Innehållsmässigt gör den här variationen ingen skillnad, eftersom båda orden betyder samma sak. De flesta av de andra handskrifterna (exempelvis KB D 407b, KB 410, RA E 8723, UUB E 5 och UUB E 6) innehåller varianten ”rimstaffuer”. Några handskrifter (exempelvis UUB E 11 och UUB E 13) har ”runostaffvar”, vilket även gäller Sankt Petersburg-handskrifterna Šved.F.IV.2 och Šved.F.IV.3.

Som vi har sett har handskrifterna Šved.F.IV.1–3 i Sankt Petersburg läsarten ”epter den andra”, medan vi i Sahlgrens utgåva enligt KB D 407 läser ”then eene segher för them andra”. I själva verket innehåller KB D 407 båda läsarterna. Texten lyder så här: ”th*e*n eene segher ept*er* för th*e*n andra.” Ordet ”epter” är överstruket och rättat till ”för”. I andra handskrifter påträffas olika varianter:

för	epter (effter, efftther, o.d.)
UUB W 250, UUB W 251, UUB E7, UUB E 9, UUB N 140, KB D 410	UUB N 141, UUB N 142, UUB E 5, UUB E 8, UUB E 11, UUB E 12, KB D 17, KB D 23, KB D 410, RNB Šved.F.IV.1, RNB Šved.F.IV.2, RNB Šved.F.IV.3

Som vi har noterat har KB D 407 läsarten *huaske* medan samtliga handskrifter i Sankt Petersburg anger varianten *huarken*. Den senare varianten är också typisk för de flesta handskrifterna som bevaras i Stockholm och Uppsala – exempelvis KB D 17, KB D 23, KB D 410, UUB E 5, UUB E 6 och UUB E 7. Handskriften UUB N 140 har emellertid *huaske*, liksom KB D 407.

Det att redigeringen av meningen ”ther the mykin spökilse bedriffuit […]” har lett till en försämring av texten i KB D 407 har noterats av svenska specialister.[14] Jag kan i min tur slå fast att de flesta handskrifterna har den ursprungliga, riktiga varianten. Se exempelvis KB D 410, f. 10: ”th*er* the mykijn wiskæpelse hafft haffua, och Dieffwulen mykijn spökelse bedriffwit haff*ue*r.” Detta kan konstateras även beträffande de ”ryska” handskrifterna. Handskriften UUB N 140 innehåller emellertid samma läsart som KB D 407: ”ther the mykin spökelse eller wiskepelse hafft haffua, oc dieffuulen mykin spökelese bedriffuit haffuer”.[15]

Läsarten ”gudh” i stället för ”avgudh” som jag har noterat vid läsningen av Sankt Petersburg-handskrifterna Šved.F.IV.2 och Šved.F.IV.3 förekommer sällan i de handskrifter som förvaras i Stockholm och Uppsala. Som exempel kan anföras handskrifterna UUB E 11 och UUB E 13. De flesta handskrifterna (exempelvis UUB E 5, UUB E 6, KB D 409 och KB D 410) har ”avgudh” i stället.

När det handlar om det avsnitt där djävulen kallas för ”thenne werldennes förste” (denna världens furste) kan det noteras att handskrifterna UUB E 5 och UUB E 6 innehåller samma läsart som Sankt Petersburg-handskrifterna Šved.F.IV.2 och Šved.F.IV.3. Se exempelvis UUB E5: ”Och huru Dieffulen som är werldens förste […]”.

När det gäller tillägget ”och the äro många som ont är skrivit om” som finns i Sankt Petersburg-handskrifterna Šved.F.IV.2 och Šved.F.IV.3 kan det konstateras att detta tillägg saknas i UUB E5 och UUB E6, men finns i några andra handskrifter. Se exempelvis UUB E 11: ”[…] at the äre fåå som gott är schriffuit om, och the äro monge som ondt ähr schriffuit om.”[16] Samma läsart finner vi i UUB E 12.

Likheten mellan UUB E 11 och de ”ryska” handskrifterna Šved.F.IV.2 och Šved.F.IV.3 framgår tydligt när det handlar om läsarterna *thenne try rijken*/*thesse try riken*. UUB E 11 innehåller varianten *tesse trij ricken*, och ligger även i detta avseende de nämnda Sankt Peterburgs-handskrifterna ganska nära. Även UUB E 13 har läsarten *thesse*.

Beträffande läsarten ”werre” i stället för ”mykit werre” kan vi notera att det även i detta fall finns en likhet mellan två Sankt Petersburg-handskrifter (Šved.F.IV.2 och Šved.F.IV.3) och Uppsala-handskrifterna UUB E 11 (*werre*) och UUB E 13 (wärre). De flesta handskrifterna har emellertid varianten *myket wärre*.

Vad gäller alternativet ”förlångt”/”allt förrlångt” kan vi slå fast att det finns ett större antal svenska handskrifter som innehåller samma variant som Sankt Peterburg-handskrifterna Šved.F.IV.2 och Šved.F.IV.3. *Alt förlongt* (*allt för långt*, *allt förlångt* o.d.) finns

i handskrifterna KB D 23, KB D 409, UUB E 141, UUB N 142, UUB E 8, UUB E 9, UUB E 11, UUB E 13, UUB E 15 och UUB E 16. Det bör observeras att handskrifterna UUB E 11 och UUB E 13 även i detta fall ligger de ”ryska” handskrifterna Šved.F.IV.2 och Šved.F.IV.3 nära. Flera andra svenska handskrifter har varianten *förlångt*, exempelvis handskrifterna UUB E 5, UUB E6, KB D 410, UUB W 250 och UUB W 251.

Flera läsare av Olaus Petris krönika i Klemmings och Sahlgrens utgåvor har fastnat på det svårtolkade uttrycket ”åtskild at i myntet”. Denna svårighet beror dock på ett skrivfel i handskriften KB D 407. Alla andra handskrifter, inklusive de fyra Sankt Petersburg-handskrifterna, har varianten ”åtskilnat i myntet”.

Angående läsarterna *thå hans fadher dräpen bleff/wardt* kan det noteras att varianten *wardt*, som finns i Sankt Petersburg-handskrifterna Šved.F.IV.2 och Šved.F.IV.3, påträffas i en rad svenska handskrifter. Några handskrifter har varianten *war*. Det bör observeras att handskrifterna UUB E 11 och UUB E 13 även i detta fall ligger de nämnda ”ryska” handskrifterna nära:

bleff	wardt	war
KB D 407, KB D 407b, UUB N 140, UUB E5, UUB E 250, UUB E 10, UUB E 12, UUB E 14, UUB E 16	KB D 409, UUB E 6, UUB E 11, UUB E 13, UUB E 15, UUB N 142, RNB Šved.F.IV.2, RNB Šved.F.IV.3	KB D 23, UUB E 7, UUB E 18

Bland de frågor som Olaus Petri uppfattade som viktiga finns frågan om sakören. I sin skrift *Domarregler* utvecklade han sin idé att regenterna inte skulle sträva efter att utkräva stora bötesbelopp.[17] I *En svensk krönika* noterar han att kung Amund Kolbränna straffade dem som gjorde skada genom att bränna ner deras hus. Några handskrifter innehåller ett tillägg: ”Och tå gafz ey tillfalle till att göra orätt före saaköra skuld, efter thett ingen wardt wpburit.” Detta tillägg finns, som vi har sett, även i Sankt Petersburg-handskrifterna Šved.F.IV.2 och Šved.F.IV.3 samt i en rad svenska handskrifter – bland annat UUB E 11 och E 13:

Tillägget finns	Tillägget saknas
UUB N 140, UUB N 725a, UUB N 726, UUB W 250, UUB E 8, UUB E 9, UUB, UUB E 11, UUB E 13, UUB E 15, RNB Šved.F.IV.2, RNB Šved.F.IV.3	KB D 407, KB D 23, KB D 410, UUB E 5, UUB E 6, UUB E 7, UUB E14, UUB E 18, UUB W 351, UUB N 142

Tillägget ”så wäll i annor Land, som här när Oss” finns, som vi har noterat, i tre ”ryska” handskrifter – Šved.F.IV.2, F.IV.3 och Šved.F.IV.4. Detta tillägg finns även i en rad andra handskrifter, bland annat i UUB E 11 och UUB E 13:

Tillägget finns	Tillägget saknas
KB D 410, UUB E 5, UUB E 6, UUB E 7, UUB E 9, UUB E 11, UUB E 12, UUB E 13, UUB E 15, UUB N 140, RNB Šved.F.IV.2, RNB Šved. F.IV.3, RNB Šved.F.IV.4.	KB D 407, KB D 407a, KB D 407b, KB D 23, UUB W 250, UUB W 251, UUB N 141, UUB N 142, UUB E 8, UUB E 14, UUB E 16, UUB N 725a, UUB N 726

I sin krönika anför Olaus några gamla lagar och sedvanor. Han anmärker i detta sammanhang att lagen sedermera blev ”mer forbettrat”. I några handskrifter – bland annat RNB Šved. F.IV.2, RNB Šved. F.IV.3, UUB E 11 och UUB E 13 – följer ett tillägg: ”som wy härefter fornimmandes warde.” Några handskrifter innehåller ännu en variant: ”mera för ögt” – det vill säga, *blev större*.

Mer forbettrat	Mer forbettrat som wy härefter förnimmandes warde	Mera för ögt
KB D 407, KB D 23, KB D 410, UUB E 5, UUB E 6, UUB E 7, UUB W 250, UUB W 251, UUB N 141, UUB N 142	KB D 407b, UUB N 140, UUB E 8, UUB E 9, UUB E 10, UUB E 11, UUB E 13, UUB E 15, RNB Šved. F.IV.2, RNB Šved. F.IV.3	KB D 407a, UUB E 726

I *En svensk krönika* enligt handskriften KB D 407 står det att svenska kungar ofta hade tillnamn: ”[…] ladhulåås, Smeck, och annat sådana.” Flera handskrifter, bland annat tre ”ryska” manuskript, innehåller följande tillägg: ”som nog finnes i then Danska Chrönikan.” På detta vis hänvisar krönikeskrivaren till en av sina källor, Saxo Grammaticus skrift *Gesta Danorum*.

… ladhulåås, Smeeck, och annat sådana	… ladhulåås, Smeeck och annat sådana, som nog finnes i then Danska Chrönikan
KB D 407a, KB D 407b, KB D 23, KB D 409, UUB W 250, UUB W 251, UUB N 141, UUB N 142, UUB N 725a, UUB N 726, UUB E 8, UUB E 16	RNB Šved. F.IV.2, RNB Šved. F.IV.3, RNB Šved. F.IV.4, KB D 410, UUB N 140, UUB N 145, UUB E 5, UUB E 6, UUB E 7, UUB E 10, UUB E 11, UUB E 13, UUB E 15, UUB E 18

Vid ännu ett tillfälle kan vi notera att tre ”ryska” handskrifter har en läsart som är gemensam för en stor grupp av handskrifter:

I bland Swenska konungar som thet giordt haffuer	Tillägg: Ty Clerkeriet var här i rijket föga till någon stadga och regemente kommet förr än vid thenne tiden
KB D 407, KB D 407a, KB D 407b, KB D 23, KB D 409, UUB W 251, UUB N 141, UUB N 142, UUB N 726, UUB E 8	RNB Šved. F.IV.2, RNB Šved. F.IV.3, RNB Šved. F.IV.4, KB D 410, UUB N 140, UUB E 5, UUB E 6, UUB E 7, UUB E 11, UUB E 13, UUB E 16, UUB E 18

Kartläggning av handskrifterna från Sankt Petersburg

Handskriften Šved. F.IV.1 innehåller den korta omarbetade versionen av *En svensk krönika* som Lundmark kallar för Redaktion II. Denna version kompletterades i det här fallet med hjälp av en text från krönikans långa version (redaktion IV enligt Lundmark). Texten skrevs av två skrivare. Den förste skrivaren förde berättelsen fram till Gotlands erövring av kung Valdemar Atterdag i mitten av 1300-talet. Den andre skrev resten av texten – fram till slutet av den korta versionen (1512) och vidare fram till slutet av den långa (1520). Handskriften innehåller notiserna om arbetets början och slut: 20 mars 1576 och 28 januari 1580. Hälsningsordet (*salutatio*) anges i dess gamla, ursprungliga form: författaren önskar läsaren *sanheetennes kunskaap*.

Såväl företalet som större delen av krönikans huvudtext innehåller flera drag som är karakteristiska för krönikans äldre version – i detta konkreta fall, redaktion II enligt Lundmarks klassifikation. Exempelvis saknas den latinska glossan "Centurio" (som förklarar begreppet *hundarihövding*), liksom såväl det tillägg som handlar om skillnaden mellan vandalerna och venderna som det tillägg som rör skadan som det latinska språket och de lärda människornas böcker led på grund av goternas invasion. Företalet saknar dessutom den polemiska avslutning som finns i de långa versionerna. Inledningen i krönikans huvudtext saknar slutsatsen om att Sverige regerades av två kungar. Även hednalagen saknas. Berättelsen om andra hälften av 1400-talet anges i dess äldre variant. Allt detta är typiskt för de äldre versionerna av *En svensk krönika* – Redaktion I och Redaktion II enligt Lundmark. Att det i det här fallet handlar om Redaktion II visar berättelsen om kung Magnus Ladulås, vilken anges i den omarbetade varianten som var typisk just för Redaktion II.

I handskriften Šved.F.IV.4 ser vi en annan typ av text. Hälsningsordet anges i enlighet med den senare redaktionen: *salighetennes kunskap*. Även krönikans text hör till krönikans senare version – Redaktion IV, enligt Lundmark. De drag som är karakteristiska för denna redaktion är förhanden: tillägget om vandalerna och venderna i företalet, hednalagen med flera. Det finns emellertid även avvikelser från Redaktion IV. Exempelvis saknas frasen om två kungar i början av krönikan. Företalet är kort, ett drag

som är karakteristiskt för redaktionerna I–III, men inte för redaktionerna IV och V. Det kan alltså konstateras att texten i handskriften Šved. F.IV.4 så att säga är blandad: i sina huvuddrag motsvarar den Redaktion IV men har även några drag av krönikans tidigare versioner.

Handskrifterna Šved. F.IV.2 och F.IV.3 innehåller texten i ännu en version. I båda fallen handlar det om Redaktion IV, men de innehåller tillägg som ibland går tillbaka på de äldre redaktionerna av krönikan. Läsarterna i F.IV.2 och F.IV.3 överensstämmer närmast med läsarterna i handskrifterna E 11 och E 13 i Uppsala universitetsbibliotek.

Sankt Petersburg-handskriften Šved.F.IV.3 och frågan om krönikans datering

Handskriften Šved.F.IV.3 inleds med följande titel: ”Mag. Olai Petri Phases, fordom Kyrkjoherde wed Stockholms stads stora Kyrckja Swenska Chrönica, sammanskrifwen åhr efter Christi Börd 1534.” Denna titel är unik, eftersom den saknas i andra bevarade handskrifter av Olaus Petris krönika.

Uppgiften att *En svensk krönika* skulle ha fullbordats år 1534 har emellertid omnämnts i svensk forskningslitteratur. Johan Göstaf Hallman skrev i början av 1700-talet att Olaus strax efter Stockholms blodbad, där bland annat Strängnäsbiskopen Mattias Gregersson avrättades, reste till Strängnäs och förde ut biskopens samling av gamla skrifter. Hallman meddelar vidare:

> Thesse skrifter hafwa sedan med en ansenlig samling blifwit tilökade af Mäster Oluff, som sedan af them tog sin anledning at sammanskrifwa Swea och Götha Chröniko, hwilken år 1534 blef förfärdigad.[18]

Denna uppgift godkändes inte av Jöran Sahlgren. I företalet till sin utgåva av *En svensk krönika* gör Sahlgren följande anmärkning:

> Hvarifrån J.G. Hallman fått sin uppgift att krönikan är skrifven år 1534 är ovisst. Säkerligen saknar uppgiften allt grund.[19]

Efraim Lundmark pekade i detta sammanhang på uppgiften i intyget om Sankt Petersburg-handskrifterna. Lundmark konstaterar följande:

> Hallmans uppgift att krönikan tillkom 1534 anses vara värdelös, enär den inte kunnat verifieras. Emellertid står samma årtal på en krönikehandskrift, som åtminstone på 1860-talet fanns i dåvarande kejserliga biblioteket i Leningrad. Handskriften, som är från 1500-talets mitt, har följande (1700-tals-?) titel: ”Mag. Olai Petri Phases, fordom kyrkjoherde wed Stockholms stads stora kyrckja, Swenska crönica, sammanskrifwen åhr efter

> Christi börd 1534" [...] Tyvärr har jag inte lyckats få låna hit de fyra handskrifterna, som kanske äro viktiga dokumentt för diskussionen om krönikan. Formuleringen och ortografin i titeln på det äldsta exemplaret gör en betänksam, men det är möjligt att titelns innehåll återgår på äkta uppgifter eller är renoverat efter ett äldre titelblad. Påskriften med Phase och 1534 kan även härstamma från Hallman. Hans bok om Oluff Petri Phase och Lars Petri hin gamle utkom 1726, och man kan förmoda att den förledde mer än en ägare av Olavus' krönika att förbättra sitt exemplar med ett exakt årtal.[20]

Lundmark gör ännu några antaganden: En skrivare kunde göra fel vid kopieringen av årtalet MDXXXIX (1539) och skriva det som MDXXXIV (1534). Årtalet 1534 kunde också syfta på den tid då Olaus *började* skriva krönikan. Lundmark anmärker i sammanfattningen av sin artikel:

> Om Leningrad-handskriftens och Hallmans "1534" är riktigt och avser året då Olavus började med krönikans nedskrivande, eller om ett ursprungligt MDXXXIX lästs som MDXXXIV på grund av otydlig skrift, det veta vi inte. Det första säkra årtalet tills vidare i krönikans historiografi är 1539, då *redaktion I* framlades i Örebro.[21]

En annan svensk forskare, Harald Olsson, noterar att Johannes Messenius använde Olaus Petris krönika när han skrev sitt monumentala historiska verk *Scondia illustrata* och att Messenius daterade denna krönika till år 1535 eller 1534:

> I det 1630 tillkomna företalet till tom XV har Messenius en ny redogörelse för sina viktigaste förlagor. Här nämnas varken Olaus eller Laurentius Petri. I den samma år skrivna författarkatalogen finna vi däremot "M. Olaus Petersonius" med årtalet 1535. Dateringen gäller tydligen Olaus Petris krönika, men det är osäkert, av vad orsak Messenius stannat för detta årtal. Det finns inte på något annat ställe i Scondia. Däremot finns i det tidiga utkastet till politisk krönika en marginalanteckning, som lyder: "1535 M. Olaus et Bothuidus historiam conscribunt". Marginalanteckningen som av stil och bläck att döma jämte ett flertal andra tillägg skrivits i samband med det yngre utkastskiktet 1619 står på en sida med notiser från 1534.
>
> Under detta senare år, 1534, har Messenius i Scondias Chronologiaparti den något utförligare upplysningen, att Olaus Petri, vid denna tid tillsammans med Linköpingskaniken Botvid skrev en fäderneslandets krönika, för vilket arbete han fick mycket ringa lån.[22]

Olsson drar slutsatsen att Hallmans datering är baserad på uppgifter som lånades från Messenius. I detta sammanhang ställer Olsson även frågan om Sankt Petersburg-handskriften:

> Det finns i KB en beskrivning av fyra i "la Bibliothèque Impériale de St. Pétersbourg" en gång förvarade Olaus Petrihandskrifter. Den äldsta av dessa anses vara tillkommen vid

> mitten av 1500-talet men ”porte le titre suivant, datant d’ailleurs d’un siècle plus tard: Mag: Olai Petri Phases, fordom Kyrkjoherde wed Stockholms stads stora Kyrkja Swenska Chrönica, sammanskrifwen åhr efter Christi Börd 1534”. Titeln är således senare tillskriven, och det är mycket troligt, att den, som Lundmark påpekar, helt enkelt bygger på Hallmans arbete av 1726. I så fall skulle även den gå tillbaka på Messenius och således inte vara något stöd för dennes uppgifter.[23]

De svenska forskarna – Lundmark och Olsson – hade inte tillgång till handskriften Šved. F.IV.3. De grundade sina föreställningar om den på intyget som finns i Kungliga biblioteket. Då jag har arbetat med den omdiskuterade handskriften, kan jag konstatera följande. Det råder inget tvivel om att krönikans titel, som innehåller dateringen 1534, är ett senare tillägg. Emellertid var dessa uppgifter inte tagna ur luften. En datering som kan läsas som 1535 eller som 1533 finns i en dold form i handskriften KB D 407 – den viktigaste handskriften av Olaus Petris krönika.

Här bör det förklaras att handskriften D 407 förutom krönikan innehåller en rad anteckningar som är skrivna av samma hand som skrev en stor del av texten. Till dessa smärre texter hör biografiska anteckningar om kejsaren Karl V. På nästa sida finner vi en dikt på latin. Samtliga versaler i denna dikt kan läsas som romerska siffror: V, I, I, V, C, C, IV (eller I, V), X, V, L, C, L, I, M, C, I. Om vi lägger samman talen får vi 1533 eller 1535.[24] I marginalen bredvid diktens sista rad står också ett datum som är skrivet med arabiska siffror: 1535. Det är inte alls uteslutet att Messenius utgick från den dolda datering som fanns i dikten. Möjligtvis fann han den i en annan handskrift av Olaus Petris krönika och var osäker på om den skulle läsas som 1535 eller 1534.

”Medh min egen hand skreffven och til tryckit förfärdigat”: Anteckningen i Sankt Petersburg-handskriften Šved.F.IV.2

Beträffande anteckningen i Šved.F.IV.2 antar Lundmark att den är besläktad med uppgiften från Hallmans monografi:

> Till Hallman och hans krets hör kanske även anteckningen i en annan krönikehandskrift i Suchtelens kvarlåtenskap: ”Medh min egen hand skreffuen och til tryckit förfärdigat. O.P.P.S.” I det daterade brevet står intet om denna antecknings ålder; det är tänkbart, att auktornotisen är yngre än handskriften, som uppges vara från 1500-talets slut – 1600-talets början”.[25]

Jag kan i min tur konstatera att även detta antagande är riktigt. Anmärkningen ”Medh min egen hand […]” är något senare än resten av texten. ”O.P.P.S.” betyder förmodligen ”Olaus Petri, predikant i Stockholm”. Det är intressant att ordet *förfärdiga* som används i anteckningen sammanfaller med den terminologi som användes av Messenius

och Hallman. Messenius meddelade att Olaus förfärdigade (*concinnavit*) krönikan. Även Hallman använder begreppet *förfärdiga* när han meddelar hur Olaus skrev sin krönika. Denna detalj bekräftar att det sannolikt finns ett samband mellan Messenius och Hallmans uppgifter och notisen i Sankt Petersburg-handskriften.

Avslutande anmärkningar

I min artikel har jag gjort en översikt över innehållet i de ”ryska” handskrifterna av Olaus Petris verk *En svensk krönika*. Detta gjorde det möjligt att kontrollera och verifiera de uppgifter som finns i ett intyg som förvaras i Kungliga biblioteket, samt att göra en mer detaljerad och exakt beskrivning av handskrifterna i fråga.

Det blev också möjligt för mig att kartlägga samtliga fyra handskrifter. Det visade sig att handskrifterna Šved.F.IV.2 och Šved.F.IV.3 förtjänar ett särskilt intresse. De representerar en sen version av krönikan (så kallad Redaktion IV) men innehåller en rad tillägg och har vissa drag som är typiska för krönikans tidigare versioner.

Till de intressanta frågorna som kan ställas i samband med en undersökning gällande de ”ryska” handskrifterna hör frågan om krönikans datering. Den äldsta daterade handskriften med ett utdrag ur Olaus Petris krönika hör till 1540-talet. Detta är en liten skrift från 1500-talet som förvaras i Kungliga biblioteket (Stockholm) under signumet D 25 och bär titeln *En lithen krönika vtdraghen påå swensko*. Texten innehåller en anteckning om ägaren: ”hører pädher Jonson tijl” samt datumet: ”Anno Dominj 1546”, och det intygas att *En lithen krönika* var skriven i Strängnäs. *En lithen krönika* består av korta, delvis osystematiska anteckningar vars innehåll har mycket gemensamt med innehållet i Olaus Petris krönika. Lundmark anmärker att handskrift D 25 förmodligen är ett utdrag ur Olaus Petris krönika och måste därför betraktas som en viktig källa när det gäller frågan om tillkomsten av Olaus Petris krönika:

> Ehuru D 25 endast är ett kortfattat utdrag ur Olavus Petris krönika, är den i flera avseenden ett utmärkt kronologiskt instrument. Handskriften är nämligen daterad, signerad och lokaliserad: ”En lithen crönika vtdraghen påå swensko hörer Pädher Jonson tijl anno dominj 1546… scriptum Strengnis” (på titelbladet), ”Scriptum Streng. Anno 46” (på sista sidan). D 25 är den äldsta exakt daterade av de undersökta krönikehandskrifterna. Ännu i sitt stympade skick bevarar den några för en viss grupp karakteristiska kännetecken. Dessa – och därmed gruppen – ha således tillkommit senast 1546.”[26]

En annan uppgift om att Olaus Petris krönika i sin äldre redaktion måste ha varit färdig redan under 1540-talet har en mer indirekt karaktär. År 1548 publicerades den finska översättningen av Nya Testamentet som utfördes av reformatorn Mikael Agricola. I företalet till sin översättning berättade Agricola hur Finland erövrades av Sankt Erik,

Birger Jarl och kung Birger. Det har fastslagits av specialisterna att Agricola lånade historiska uppgifter från Olaus Petris krönika.[27] Detta innebär att *En svensk krönika* var tillgänglig för Agricola under 1540-talet eller kanske ännu tidigare.

De tidigaste uppgifterna om *En svensk krönika* som en färdig skrift stammar från domstolen i Örebro 1539 där Olaus Petri anklagades för att han skulle ha skrivit en krönika som uppmanar till uppror mot överheten. Det är alltså inte uteslutet att krönikan var färdig omkring mitten av 1530-talet.

Överlag kan det konstateras att uppgiften om krönikans datering som finns på titelbladet av Sankt Petrsburg-handskriften Šved.F.IV.3 inte kan uppfattas som säker. Den beror emellertid inte på en skrivares fel (som Efraim Lundmark antar) utan bygger på en liknande datering i en annan handskrift – möjligtvis i handskrift KB D 407 – och därför representerar den en äldre tradition och förtjänar intresse. Min undersökning har även lett mig till slutsatsen att anteckningen i en annan handskrift, Šved.F.IV.2 – *”Medh min egen hand skreffven och til tryckit förfärdigat”* – måste ha något samband med uppgifterna som finns i Messenius historiska arbeten.

Andrej Scheglov

FÖRKORTNINGAR

KB – Kungliga biblioteket
OPSS Olavus Petri. Samlade skrifter
RA – Riksarkivet
RNB – Rysslands nationalbibliotek
SRS – Scriptores rerum svecicarum
UUB – Uppsala universitetsbibliotek

OTRYCKTA KÄLLOR

Rysslands nationalbibliotek, Sankt Petersburg
Šved. F.IV.1, Šved. F.IV.2, Šved. F. IV.3, Šved. F.IV.4.

Kungliga biblioteket, Stockholm
D 17, D 23, D 25, D 407, D 407a, D 407b, D 409, D 410, D 439.

Riksarkivet, Stockholm
E 8656, E 8716, E 8723, E 8798, E 9070.

Uppsala Universitetsbibliotek
E 5, E 6, E 7, E 8, E 9, E 10, E 11, E 12, E 13, E 14, E 15, E 16.
Ihre 116, Ihre 117.
N 16., N 39, N 140, N 141, N 142, N 143, N 144, N 145, N 146, N 147, N 148, N 149, N 160 N 725a, N 726.
W 250, W 251.

NOTER

1 *Scriptores rerum svecicarum medii aevi*, vol. II, utg. Erik Michael Fant, Uppsala 1818, s. 15–152.

2 Efraim Lundmark, *Redaktionerna av Olavus Petris svenska krönika,* i *Vetenskaps-Societetens i Lund Årsbok,* Lund 1940, s. 13–76.

3 Lars Sjödin, ”Tillkomsten av Olaus Petris krönika”, *Historisk tidskrift,* 1921:41, s. 48–68; Gunnar T. Westin, *Historieskrivaren Olaus Petri. Svenska krönikans källor och krönikeförfattarens metod*, Lund 1946, s. 2–12.

4 *Scriptores rerum svecicarum medii aevi*, vol. II, utg. Erik Michael Fant, Uppsala 1818, s. 152–154.

5 SRS I, s. 216–348.

6 Gustaf Edvard Klemming (utg.), *Olai Petri Svenska krönika*, Stockholm 1860.

7 Jöran Sahlgren (utg.), *Olavus Petri. En Swensk Cröneka*, Uppsala 1917. Denna utgåva trycktes även i OPSS IV: *Olavus Petri. Samlade skrifter*, vol. IV, utg. Bengt Hesselman, Uppsala 1917, s. 1–298.

8 ”Le plus ancien d’entre ces quatre exemplaires, (IV, F., № 3), écrit, comme le prouvent les indices paléographiques, à la moitié du XVIeme siècle, donc contemporain à l’auteur, porte le titre suivant, datant d’ailleurs d’un siècle plus tard: ’Mag. Olai Petri Phases, fordom Kyrkjoherde wed Stockholms Stads stora Kyrckja Swenska Chrönica, sammanskriffwen åhr efer Christi Börd 1534.’ Ce manuscrit renferme 287 feuilles in fol., dont les dernières, à commencer depuis la 279eme, ont été copiées plus tard.”

9 ”Pour preuve que ce n’est pas un autographe d’Olaus Petri, nous pouvons alléguer: 1°, que le manuscrit est écrit de différentes mains, 2°, que ces différentes écritures ne correspondent pas avec le fac-simile envoyé de Stockholm, surtout pour les lettres d, h et s.”

10 Alexander Zjeltuchin, ”Svenska handskrifter i S:t Petersburg”, i *Arkiv hemma och ute.* Årsbok för Riksarkivet och Landsarkiven, Stockholm 1995, s. 185.

11 Alexander Zheltukhin, *Orthographic Codes and Code-Switching. A Study in 16th Century Swedish Orthography*, Stockholm 1996, s. 190–191.

12 Klemming 1860, s. 3; Sahlgren 1917, s. 3 (se not v).

13 ”Doch haffuer än thå then förra scrifften noghon tijdh wordet brukat, breedhe widh then Latinska scrifften, thet noogh är merkiandes aff the Rimstaffuer som bönderne än nw

bruka, [och aff mongha Rwnosteenar som vpsatte äro sedhan Christendoomen hijt kom]" – Sahlgren 1917, s. 4.

14 Se OPSS IV, VII.

15 UUB N 140, f. 4v.

16 UUB E 11, s. 13

17 Se exempelvis Gerhard Schmidt, *Die Richterregeln des Olavus Petri. Ihre Bedeutung im allgemeinen und für die Entwicklung des schwedischen Strafprozessrechts vom 14. bis 16. Jahrhundert*. Göttingen 1966, och Heikki Ylikangas, "Domaren i Olaus Petris vågskål", i *Retfærd*, nr. 52, 1991:14, 91–104.

18 Johan Göstaf Hallman, *The twenne bröder och Nerikeboer som then Evangeliska läran införde uti Nordlanden*, Stockholm 1726, s. 67.

19 OPSS IV, s. IX.

20 Lundmark 1940, s. 58–59.

21 Lundmark 1940, s. 64.

22 Harald Olsson, *Johannes Messenius Scondia Illustrata*, Lund 1944, s. 210–211.

23 Olsson 1944, s. 216.

24 Dolda dateringar i form av en dikt var ett typiskt drag i Europas kultur under renässans- och barocktiden. Man använde dem (i synnerhet på medaljer och gravyrer) för att åstadkomma en viss konstnärlig effekt och göra texten eller bilden sofistikerad och spännande.

25 Lundmark 1940, s. 59.

26 Lundmark 1940, s. 16.

27 Se Eric Anthoni, "Mikael Agricolas uppgifter om kristendomens införande och den svenska befolkningen i Finland", *Historisk Tidskrift för Finland* 1945:30, s. 32–35; Martti Parvio, "Mikael Agricola ja hänen Uusi testamenttinsa", i *Sananjalka* 1968:10, s. 13–36.